

„ÍGY ÉLT PETŐFI” — DE ÉL-E MA?

Tíz-tizenkét év múltán, javított kiadásban, újra megjelent Hatvany Lajos műve, az *Így élt Petőfi*. Két kötetében csaknem 700 emlékezés, dokumentum, cikk, s a szerző „summálás”-ai idézik elénk a költőt. Hogy jókor jött, szükség volt rá, azt a nyomában kibontakozni kezdő vita igazolja, az égetően aktuális számvetés kényszerűsége, melyre Hatvany könyve is kötelez. Hogy elsősorban nem e majdnem 2000 oldalas mű egy-egy lapja, megállapítása készletet most sokakat írásra, ez nem lebecsülésből fakad. De ma többről van szó. Mert vitatkozhatunk ugyan arról is — szükség is van rá —, hogy valóban *így élt-e Petőfi*, de a helyes felelethez is mindenekelőtt azzal a kérdéssel kell szembenéznünk, hogy ma, számunkra, s a növekvő nemzedék számára: *él-e Petőfi*?

E kérdés izgatta Hatvanyt is, fiatal korától kezdve, egész életében. Járvá a századforduló évtizedei Pestjének utcáit — melyeknek kövei talán valóban őrizték még a költő lépteinek nyomát — sürgető erővel ébredt fel benne a kívánság: „megállj”-t parancsolni a múlt idő romboló, feledtető hatalmának. Tenni valamit, hogy *éljen Petőfi*, éljen számunkra, bennünk is oly elevenen, mint valaha élt. Nem a költő igazi alakját, költészetének lényegét meghamisító, megszelídítő, felpántlikázott ünnepi szónoklatok hazug „éljen”-jének értelmében, hanem épp ellenkezőleg. A valószínűs, a környezetében, kortársai közt mozgó, küszködő fiatalembert akarta életre kelteni, aki ugyanolyan emberi lény volt, mint kortársai, de aki mégis más, több lett valamennyiüknél. Petőfi lett, ki még nevét is maga teremtette, mielőtt nagyvá tette, s költővé is úgy vált, hogy maga adott új értelmet, új formát a költészetnek.

Miként alakult ki e csodálatos egyéniség, ezt kívánta érzékelhetővé tenni könyvében Hatvany. Maradandó, életét és egyéniségét is őrző emléket készült állítani Petőfinek. Élete egyes mozzanatai köré csoportosítva az emlékezések, dokumentumok, cikkek megfelelő részeit, és a megőrzött apró adatokat, vonásokat egységbe rendező, kommentáló megjegyzéseit, élővé próbálta varázsolni a költőt és környezetét. Saját szavaival pótolva azt is, amiről az emlékezők nem beszéltek.

Mert igaz az a vád, hogy e kortársi emlékezésekből korántsem rajzolódik ki a teljes Petőfi. „Az ember, aki forradalom volt”, kihullott az emlékező szavak közül. De erről nem Hatvany tehet; Petőfi megcsonkítása már igen korán, mindjárt halála után megkezdődött. S ez, sajnos, csak részben írható a Bach-korszak számlájára. A kötelező óvatosságot is túlhaladva vitatták el Petőfi forradalmi költészetétől a költőiséget, az őszinte ihletet 1854-ben Gyulai, 1856-ban Jókai, 1858-ban Salamon és 1864-ben még az „ellenzéki” Zilahy Károly is. És még inkább ez jellemezte a későbbi évtizedek Petőfi-képét. Mert minél messzebbre távolodott az utókor Petőfi forradalmától, annál inkább vált számukra a költőben is feleslegessé, zavaróvá leg-
alapvetőbb lényege: forradalmisága.

Csak kevesen őrizték az igazi Petőfit. A kevesek közt is leghívebben a hűtlenséggel legtöbbet vádoált Júlia, kit Hatvany is érdemtelen haraggal támadott könyvében. Dienes András külön tanulmányban védte vele szemben a „feleségek feleségét”, helyesebben, az igazságot (ItK 1962.), valójában azonban egyikük sem ismerhette az igazi Juliát. Csak mindkettőjük halála után került kezembe és közlésre a perdöntő Júlia-levél, melyet 1949-ben vásárolt meg a Széchényi Könyvtár. A levél címzettje Petőfi forradalmi költészetét becsmérő Zilahy Károly volt, ki az 1864-ben megjelent Petőfi-életrajza kéziratára kérte a volt hitves kritikáját. E levelében szinte elsőként szállt síkra Júlia amellet, hogy Petőfi lényegéhez tartozik forradalmisága: „Amit pedig Sándor forradalmi és harci dalairól mond Z. [ilahy], egészen talál Salamon egykori bírálóival. Szeretném, ha e két nemben [forradalmi és harci dalok] jobb és szebb költeményeket mutatnának a magyar irodalomban. Nagy betegség az a szellemi egyoldalúság. Azután meg: forradalmi és különösen republi-

kános verset nem írhat valaki önmagából? ebben nem rajzolhatja saját érzelmeit épp úgy, mint mikor kedvese lábainál turbékol?" (ItK 1964. 61.).

Hogy az emlékezések nem adnak teljes képet Petőfiről — ezzel Hatvany maga is tisztában volt. „Mennyi emlékirat, röpirat, tanulmány, tárcsa, újsághír Petőfiről! Látszólag mily bőséges, de valójában mily inséges anyag.” E felismerés azonban nem az egész emlékező-irodalom elvetésére, hanem épp ellenkezőleg, a kevés, de pótolhatatlan érték megmentésére ösztönözte őt. Hitte, hogy még így is érdemes összegyűjteni a sok fölöslegeset is tartalmazó emlékezéseket, mert: „Adva van egy élelműjű történetíró, aki a maga remekbe készült, színes szövegét egy ügyefogyott kortársnak kontár szövege fölé rakja. Mire a két szöveg közül mégis mindig a szemés fültanúé jár közelebb az igazsághoz, mint az utólagos feldolgozóé. Ez a tétel akkor is áll, ha a kortárs nemcsak ügyefogyott, hanem elfogult, s a történetíró nemcsak jótolú, hanem elfogulatlan.” — E szavakkal indította útjára még 1947-ben, majd 10 évvel a megjelenése előtt gyűjteményét Hatvany.

Az „Így élt Petőfi” nem tudományos értékű, nem hibátlan mű. Még ahhoz is második kiadására, Kiss József évekig tartó áldozatos sajtó alá rendező munkájára volt szükség, hogy idézett szövegeiben, adataiban hibátlan gyűjteményként forgathassák, használhassák a Petőfi-kutatók. Az első kiadásban mintegy 35–40 százalékban hibás az idézetek megjelenési adata, a cikkek címe, vagy éppen szerzőjük neve. Még az is előfordult nemegyszer, hogy különböző emlékezők cikkeinek szövege olvadt össze észrevétlenül. Mily nehéz volt ily hibás adatok útmutatásaira támaszkodva megtalálni a lapokban az eredeti szöveget! Pedig meg kellett keresni, mert csakis így lehetett a gyakran pontatlan idézeteket ellenőrizni, javítani. Ma már hibátlanok a szövegek, a nevek, az adatok még a summálásokban is. S nagymértékben növeli a mű *nélkülözhetetlen* kutatói segédeszközként való használhatóságát az a részletes új mutató is, mely a neveknek kívül a verscímeiket, sőt még a földrajzi neveket is feltünteti. Mert mind az életrajzírásához, mind a kritikai kiadás jegyzeteihez nagyon fontos, hogy mi is oly otthonosan mozgassunk Petőfi életének színterein, mint pl. Hatvany a régi Pest kövei között. A mutató ehhez is hozzásegít.

Még nagyobb problémát jelentettek az új kiadás szerkesztői — Kiss J. és Pándi Pál — számára a mű Hatvany által írt részei, az ún. „Summálás”-ok. Valóságnak véve a hibás emlékezéseket, sokszor vont le belőlük Hatvany téves következtetéseket. Ezeket már nem változtathatták a szerkesztők; a halott szerző egykori megállapításait már nem lehetett „kijavítani”. Csak annyit tehettek, hogy a legkirívóbb helyeken — Petőfi származása, anyanyelve, a nemzetiségi kérdésben való állítólagos megnyilatkozása terén levont hibás következtetéseknél — lábjegyzetben figyelmeztettek Hatvany tévedésére (I. k. 81, 148, 324. l.). Ily megjegyzésekre azonban nem kerülhetett mindenhol sor, mivel az újabb kutatások már igen sok esetben kényszerültek Hatvany megállapításainak, állításainak helyreigazítására.

S mégis, a hibák ellenére is érdemes volt újra, másodszor is kiadni e művet. Nemcsak a Petőfi-kutatók forgathatják most már haszonnal, de nagy élményt nyújt valamennyi olvasó számára is. Mert a néha ugyan egymásnak is ellentmondó, de az egykori, régi élményeket rögzítő emlékezések hosszú sorából végül is egy élő, eleven ember mozdulatai, arcvonása, egyénisége bontakozik ki előttünk. S ezzel el is érte a mű a célját, hisz Hatvany nem is akarta az objektív, tudományos életrajzok sorát szaporítani. Ő maga vallotta 1947-ben munkájáról: „A la recherche du temps perdu», Petőfinek elmúlt idejét keresve, néha úgy érzem, mintha az ő rövid napjait kortársainak emlékezéseiben kinyújtanám.” Ő ezzel próbálta élővé tenni a költőt. Hogy *éljen* Petőfi.

... S mit tettünk mi, hogy meg ne ismétlődjék Hatvany régi élménye, mikor tapasztalnia kellett, hogy az ifjúság mily távol érzi magát Petőfitől? Helyes, hogy kijavítottuk már a Petőfi-életrajz számos hibás adatát, de elég-e ez? Akiket hidegen hagy maga a költő, mit törődnek vele, hol, mikor született, mikor mennyit keresett Petőfi! A számukra közömbös lény életadatai, gondjai, gondolatai és küzdelmei lexikális adatok csupán!

Szeretni vagy gyűlölni, de mindenképpen valami érzelmet kell éreznünk bárki iránt is ahhoz, hogy élményt jelenthessen számunkra. De mit tettünk annak érdekében, hogy az ifjúság megszeresse nagy költőinket? Ady tudta: teljességében kell őt ismerni ahhoz, hogy szeressék. Megtettünk-e mindent, hogy valóban „látva lássák” Petőfit, Adyt, József Attilát? Úgy mutattuk-e meg költészetük egészét, hogy benünk egy-egy gazdag, sokszínű költői egyéniség megnyilatkozásaira ismerhetett-e ifjúságunk? Nem vétettünk-e Petőfi költészetének épp a lényege ellen, mikor forradalmiságát csak azokban a költeményekben mutattuk meg, melyekben királyakasztásra készült, de népdalaiban, leíró költeményeiben nem, pedig ezek mindegyikével is új utakat tört. És nem úgy fordul-e el mai ifjúságunk attól a költőtől, kinek for-

radalmian új vonásaiból ácsoltak kalodát számára, mint amely indulattal Petőfi fordított nem is méltatlan elődeinek hátat, akiknek utáztatását tőle kérték számon? Ha új kifejezési formát, új utakat kereső indulatában, lázában találhat rokonára a mai ifjúság Petőfiben, Adyban, József Attilában, akkor majd szeretni is tudja őket, s új életre kelnek benne. Akkor lesznek igazi követői Petőfinek, ha ugyanúgy lehetnek századunknak hű gyermekei, mint Petőfi. Ha erre a Petőfire találnak rá saját törekvésekben, akkor majd az eszmei tartalomban, a népért, haladásért vívott harc életprogrammá válásában is összeforrnak vele.

Ismerni kell azt, akit szeretni akarunk. Verseik soraiban rajzolódnak ki leginkább a költők arcvonásai, de mélyebben hatnak ránk a költemények, ha ismerjük a pillanatot, a körülményeket, az indulatot is, melyek szólásra bírták a költőt. Ezért gyűjtötte oly szenvedélyes, alázatos szorgalommal Dienes András is Petőfi életének tudományos hitelességű adatait, azért írt filmet, regényt is róla, hogy a művészet hatásosabb eszközeivel érzelmileg is közelebb vigye szeretett költőjét a ma embereihez. Ezért gyűjtötte Hatvany is oly áldozatos munkával az emlékezők elhullatott adatait.

Ők már nem védhetik Petőfi emlékét; ránk, élőkre vár a további munka. Ha elvesztegetjük örökségünket, magunkat szegényítjük.

Sajnos, még ma is aktuális Hatvany 1947-ben felhangzó, aggódó kiáltása:

„S. O. S. Segítség! Segítség! Őrzők, vigyázzatok a strázsán!”

Vinkler László rajza